

Listéra

1 - 1998

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTERA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening (NBF, Telemarks-
avdelingen)

13. årgang, 1998, nummer 1

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, Postboks 625, 3903 Porsgrunn
Postgirokonto: 0806 3272788

Kasserer: Olaf Svendsen, Enggravtunet 12, 3711 Skien
Tlf.: 35 50 05 91

Styremedlem: Charlotte Bakke, Huldrevn. 3, 3928 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 27 01

Styremedlem: Esther Broch, Oscarsgt. 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57

Styremedlem: Thor Wiersdalen, Øvre Lundeveg, 30 3940 Heistad
Tlf.: 35 51 20 33

Varamedlem: Målfrid Ergon, Steinringen 47, 3931 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 25 16

Flora-atlas: Ole Petter Oksum Eriksen, Ospestien 19, 1370 Asker
Tlf.: 22 90 49 12
Roger Halvorsen, Safirvegen 41, 3931 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 25 57

I redaksjonen:

Charlotte Bakke, Priscilla Hansen, Grete Stendalen

Forsidebildet: Fjærsøtvier, *Solanum sisymbriifolium*, tatt av Roger Halvorsen ved Tofte på Hurumlandet. Se artikkelen på side 3. Hvor ikke annet er angitt, er illustrasjonene fra Lids *Norsk, svensk, finsk flora*. (5.utg.) Tegningen på side 2 er fra: Lindmark, Lennart. 1982 *Ölands-sommar*, og den på siste siden er fra: Kempe, Tord. 1988. *Öland och Kalmarsund*.

ISSN: 0801 - 9460

VI MINNES DAGNY TANDE LID.

Med et imponerende livsverk bak seg, døde Dagny Tande Lid den 28. Januar 1998, nær 95 år gammel.

På det botanisk faglige plan, ruver hennes suverene plantetegninger som finnes i mange floraer.

På det menneskelige plan lærte vi henne å kjenne gjennom serien av vakre bøker hun utga fra 1971. Den første boken het *Å nei for en vår* -. Vi er òg flere i TBF som personlig har møtt det livsbegeistrede mennesket, og i denne vårutgaven av *Listera* velger vi dette diktet fra *Guds fotspor* (1982).

De fleste av oss forbinder henne med tegningene i standardverket, *Norsk flora* av Johannes Lid. Det het så da første utgave kom i 1944. Hundrevis av strektegninger av planter og plantedeler hadde hun da laget. Floraen er senere kommet i nye og vesentlig utvidede utgaver. Den nyeste har Lid og Lid som autorer.

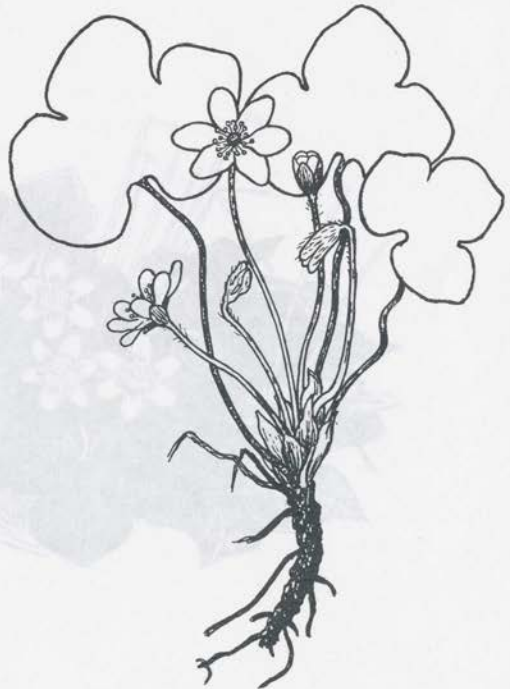
Hvordan Dagny Tande, med tegnerutdannelse, møtte og laget planteillustrasjoner for den 17 år eldre vitenskapsmannen, botanikeren Johannes Lid, er rørende og

Glemme sorg blant blåveis

*Jeg lengter etter blåveis.
Ikke én. En skog av blått.
Jeg lengter etter stien
jeg engang før har gått.
Det lyste mellom trærne
utrolig blåveisblått.*

*Jeg lengter etter løvet.
Gammelt, krøllet løv som lå
i vårtint snø og søle.
Løv som jeg trådte på.
Jeg lengter etter stien
og skogens blåveisblå.*

*Jeg lengter etter skjønnhet.
Hjertet mitt er vintertrett.
Jeg lengter etter solskinn.
Jeg vil gå vårlig kledt
og glemme sorg blant blåveis
i skog jeg før har sett.*

fengslende beskrevet i *Lykken mellom to mennesker* (1974).

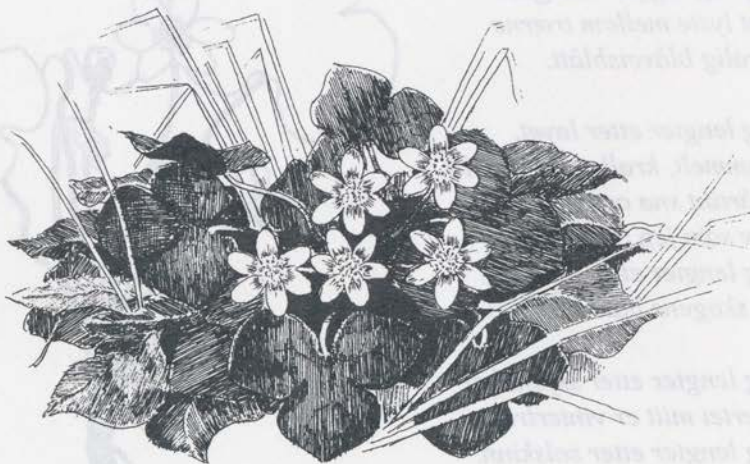
De ble gift i Sannidal kirke i 1936, og var sammen om felt- og laboratoriearbeide gjennom mange år, og på flere kontinenter - fra Jan Mayen, Island, norske høyfjell og Kanariøyene. Hennes ferdigheter og arbeidsomhet bragte henne også inn som illustratør i floraer fra Alaska, Svalbard, Rocky Mountains og Tirich Mir, bl.a.

Hun debuterte som lyriker i 1947, og i serien av illustrerte bøker fra 1971 utleverer hun seg i poesi og prosa, alt preget av livskunst, humanisme og inderlighet.

I 1971 var hun 68 år, og forlaget kunne liste opp over 20 vitenskapelige verk hun var delaktig i, samt hun hadde hatt utstillinger i flere land, og var skaperen av dekoren på kaffeserviset fra Porsgrunds Porselænsfabrik. Det var da hele Norge fikk blick for vår høyfjellsflora, slik at Gjærevoll / Jørgensens *Fjellflora* (1974) med hennes vidunderlige fullfargede tegninger finnes i alle vettuge fjellvanderers utrustning siden da.

Vi er takknemlige for de varige verdier Dagny Tande Lid skapte, og minnes henne i ærbødighet.

- Øyvind Skauli

MED FLISER OG SOLANACEER RUNDT ØRENE.

Av Roger Halvorsen.

Dette er en historie som er skrevet helt uten annen hjelp enn minnet og gleden over å oppleve noe så utrolig som ei flisefylling, ja to, full av plantearter som ikke burde finnes på våre breddegrader. Artene i denne historia har sine opprinnelsessteder fjernt fra Norges kalde kyster, og de er innkommet til landet gjennom Tofte Celluloses import av tømmer fra alle verdens kanter. Noen av artene er funnet i Norge før, men mange av dem er nye for floraen vår. Noen av de vi fant, har vi, selv med eksperthjelp og hva vi måtte ha tilgang til av floraer, ikke klart å finne ut av, først og fremst fordi de ikke har blomstret ennå. Rundt juletider 1997 finnes flere arter fortsatt i pleie i håp om at de skal bli artsbestemt etterhvert som sola snur og det blir nok lys og varme igjen.

Historia som følger, må ikke sees på som noen historie i den hensikt å publisere nyfunn. Da må det legges helt andre mål på stil og form. Den er utelukkende et hurra-rop for adventivfloraen et sted i Norge. Hurra også for reisefølget med Jorunn, Trond og Kjell og siden også Olaf.

Et møte på Hurum.

Et augusttreff på Hurum kan være så mangt. For eksempel møte med Jorunn og tre mann i en bil til Drammen. Der møtte vi henne som avtalt, og en munter ferd mot Tofte på Hurumlandet tok til. Vi sytte og

klaget, furtet og lo om hverandre, og da vi nådde flisefyllinga ved Sagene, helt sør på Hurumlandet, var vi å jour med at det skulle finnes minst tre *Solanum*-arter her, hvorav en blåblomstret. Dessuten skulle det finnes noe så sprøtt som Bermudagras (som vi nyinnvidde ikke forsøkte å lære navnet på en gang) og maltaknoppurt. Den siste visste vi skulle være gulblomstret, ha torner og høre til slekta *Centaurea*. Men så var vår viten utilstrekkelig. Vi hadde ennå ikke konferert «Johannes-evangeliet». Men «frelst» var vi, lenge før vi svinget inn på sideveien og stanset opp på et område som langt fra oppfylte forfatterens forventninger. Det hele liknet mest en svakt skrånende, gammel søppelfylling, pent dandert av alskens viltvoksende ugras vi så godt kjente fra før. Området hadde størrelse som en stor fotballbane, der var til og med ståplass på sidene.

Trond var i gang lenge før undertegnede hadde rukket å få på håndbrettet. Før fotoapparatene var funnet fram av sekken, hoiet han: «Her er **maltaknoppurt!**» Og enda før vi hadde fått knærne nedat for å få et bilde, ble det skreket om **bermudagras**. Hva var det nå det het?? *Conydon dactylon!* Ny for Norge!

Bermudagraset var ute av blomstring dette året, men Tore Bergs tidligere spådommer om at det var på tilbakegang, ble bryskt avvist

Bermuda-
gras

av Trond som hadde vært her før. Han gjorde raskt opp status i så måte. Jorunn, også tidligere flisefyllingsbotaniker, nikket bifallende. En **falsk akasie**, *Robinia pseudo-acacia*, løftet seg godt over villnisset i kanten av fyllinga og ble behørig kommentert av sakkunnskapen.

Så begynte moroa for alvor!

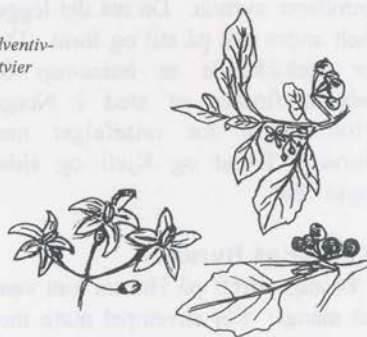
Vi fikk ikke fotografert den første timen. «Ta det litt med ro!» sytte Kjell. «Vent litt med å finne mer! Jeg klarer ikke å skarpstille så fort.»

Vi krysset fyllinga i alle retninger. Rekkefølgen av hva vi fant er visket ut av minnet, men vi ble i timesvis på stedet. Vi reiste gamle stokkbiter som minnesmerker over falne for å finne de enkelte artene igjen, og jeg tror vi klarte å få med oss det meste, selv om skogen av minnesmerker mest liknet en krigskirkegård der korsa sto tett. De fleste artene var det få eksemplarer av, heldigvis får vi si. Men du verden så mye rart vi fant.

La oss starte med søtvier, *Solanum*. Vi fant først en som vi ikke maktet å finne ut av inntil Jorunn med vanlig

beskjedenhet listet fram et nyinnkjøpt eksemplar av en «tysk-talende» sveitserflora: *Solanum sublobatum*!!! Det var full enighet om den saken! I alle fall etter vektige innlegg om hvor mye den liknet. Men vi måtte vente i ukesvis for å få sett de mattsvarte bæra. Vi mener dessuten at vi fant i alt tre, muligens fire eksemplarer. Det ene var litt uvisst og er satt på kur i Porsgrunn for om mulig å lokke fram en blomst eller to. (I skrivende stund er det fortsatt håp om å få løst det mysteriet.) Her var det et nyopprettet hull i norsk adventiv-flora som ble tettet samtidig som det oppsto. Ny art for Norge! - om den da ikke er blitt funnet i Norge før uten å komme i Lids blå.

Vi jublet så over to praktfulle eksemplarer av *Solanum sisymbriifolium*, hvilket er utlagt: **fjærsøtvier**, **fjærsøtvier** (se forsidebildet) er vel bedre for oss bokmålsfolk. Fire kjente funn i følge Lid! Så sto et

Adventiv-
søtvier

stort eksemplar av *Solanum adventitium*, **adventiv-søtvier** i fin blomstring, karakteristisk med alle blom-

stene festet i samme punkt og en aning svakt blå striper i blomsten. Også den er tatt bare noen få steder før.

Så var det resten av familien da. Noe som liknet en *Datura*, uten blomst, ble tatt i forvaring, (det var et piggeple, *D. stramonium*); en «klar» galnebær, *Scopolia carnio-lica*, var fra før totalt ukjent for oss alle. Så trodde vi å være som «gamle kjente» å regne etter at den har blomstret vakkert her hjemme. Det «klare» galnebæret har dog i ettertid vist seg ikke å være så klart likevel. På et «intimmøte» blant flisefyllingsbotanikere har forfatteren blitt kritisert i sterke ordelag over forhastede slutninger. Motstrebende vedgår han herved at han for en gangs skyld har tatt feil og at det nok i stedet dreier seg om en *Physalis*-art, nær beslektet med jødekirsebær, *P. alkekengi*. Trolig dreier det seg om *P. virginiana* ifølge Reidar Elven, - tatt to ganger før i Norge.

Vi fant også en annen plante som vi lenge tok for å være en *Solanum*-art, men her viste det seg at vi tok grundig feil. Vi lekte med tanken om både den ene og den andre av slektas arter, men der fikk vi totalt skivebom. Det viste seg, igjen etter bruk av Jorunns beskjedenhet og hennes Helvetica-flora, å være en *Chenopodium*-art som bar det klingende navn *C. ambrosioides*, noe som på norsk helt feilaktig heter **sitronmelde**. Etter intensiv pleie i et drivhus i Porsgrunn ble bestemmelsen konfirmert. Vi fant flere

eksemplarer etterhvert, og plantene duftet umiskjennelig som diesel. Den er etter vårt besøk omdøpt til diesel-melde. Ifølge Lid er den funnet en gang tidligere i Norge, i Skaun i Sør-Trøndelag - året var 1930.

Mye fint i erteblomstfamilien.

Vi har alt nevnt *Robinia*, falsk akasie, og mengdene av små-eksemplarer med **gyvel**, *Cytisus scoparius*, fikk neppe den oppmerksomheten denne arten fortjente i det som nå fulgte. Jorunn skrek stygt til og vinket ivrig. Det ble da vist fram et eneste eksemplar av en serradella, noe vi der og da trodde var **dverg-serradella**, *Ornithopus perpusillus*. Dette hadde ifølge Lid vært det tredje kjente funn i Norge. De fuglekloliknende belgene var svært så karakteristiske. Det gresk-latinske *ornithopus* betyr da også fuglefot. Nå skulle vi ta grundig feil også her. Televerket tjente gode penger i dagene som fulgte, og det ble Kjell som fant det beste forslaget: *Ornithopus pinnatus*, **ny for Norge!** Bestemmelsen er siden blitt fastslått ved et besøk i utenlandsherbariet på Tøyen.

Så fulgte noen store og velutviklede eksemplarer av en ny art for oss alle: **kroksnegleskolm**, *Medicago polymorpha*, (tegning på neste side) en art det er lenge siden noen har sett her til lands, men som endog er blitt funnet på Svalbard!!

En viss uenighet ble det etterhvert omkring en del eksemplarer av en tirlunge, *Lotus*. Vi klarte ikke å

Krok-
snegle-
skolm

konsentrere oss nevneverdig på stedet, men det ligger an til å «presse» den til **strandtirlunge**, *Lotus glaber*. Det gjenstår å se når blodtrykk og adrenalin har roet seg utover i desember eller kanskje ut på nyåret. (Også denne er

blitt konfirmert av fagkunnskapen på Tøyen og er funnet noen få steder i Norge tidligere.) Vi fant også *Lotus corniculatus* var. *sativus* som ifølge Lid er innført som en sjeldenhet på kulturerger.

Like før vi dro, fant vi to små eksemplarer av **gulltorn**, *Ulex europaeus*, som også var samlet her året før. Sist vinter fikk eksemplarene hard medfart i kulda, men nye hadde spirt fram. Gledelig var det i alle fall.

Korsblomster og annet.

Store flak av **ramkarse**, *Coronopus didymus*, fikk Kjell til nesten å miste stemmen. Ærbødig hvisket han fram blant alt det andre at denne hadde han vært på jakt etter lenge uten å lykkes. Her sto den fint! Noe av det som vakte stor begeistring, på tross av at det var gammelt kjent, var et helt knippe med eksemplarer av **borremynte**, *Marrubium vulgare*, en art som tidligere er tatt bare fem steder i Norge ifølge Lid. Vi Ölands-travere fikk vekkert opp

gamle minner om en vakker gråfiltet leppeblomst som prydet kanten av et gårdstun i Stenåsa på Ölands østkyst.

Så kom nye rop om hjelp for begeistring og anerkjennelse. **Tistelkrokfrø**, *Xanthium spinosum*, har forfatteren en gang fått tilsendt bilde og en bit av fra Østfold. Her sto den lys levende foran oss og lover i skrivende stund ingenting om blomster, selv om den nå får den beste pleie en kan tenke seg. Den er

Tistel-
krok-
frø

lite samarbeidsvillig til frøproduksjon i våre egner. Litt seinere ble et nytt og staseligere eksemplar funnet til stor glede. (Tistelkrokfrø har nå blomstret og satt frukter. Den har to blomstrede hunnkorger og en kvast av hannblomster i toppen. Et lite mesterverk av en blomst.)

Amaranthus-arter var det også. Noen få eksemplarer av enten **dusk** eller **toppamarant**, *A. retroflexus* / *hybridus*, ble funnet. Nærmere bestemmelse må utgå i skrivende stund, mens en liten sak som kanskje

kan bli en **broddamarant**, *A. deflexus*, er tatt i pleie i Porsgrunn. Den ser i øyeblikket dårlig ut!

Trivialiteter som **orientveronika**, *Veronica persica*, og **piggstistel**, *Carduus acanthoides*, er knapt noe å snakke om i dette selskapet, men de var da der, sammen med den litt mer gøyale **nonsblom**, *Anagallis arvensis*, og den alt mer uvanlige **giftkjeks**, *Conium maculatum*.

På en fure laget av «dyngetraktoren» som presser slike hauger sammen, sto sannelig også et eksemplar av **russesoda**, *Salsola kali* ssp. *ruthenica*, en art man sjelden ser i våre dager. Det ble etterhvert to eksemplarer.

Grasartene florerte som seg hør og bør på slike steder. Vi fant en stor dyng av **fingerhirse**, *Digitaria ischaemum*, i fantastisk flor. Så fulgte flere nydelige eksemplarer av en *Panicum*-art vi først antok måtte være heksehirse, men snart fant måtte være **vanlig hirse**, *P. milliaceum*. Den ombestemmelsen skjedde først etter at en riktig fin **heksehirse**, *P. capillare*, ble funnet.

Fant vi så noe mer? Jo da. To eksemplarer av en *Chenopodium*-art som vi mente en masse om der og da. Det florerte forslag fra **eikemelde**, *Chenopodium botrys*, til alt annet som vi kunne komme på. Vi ble værende like uforstående til hva det kan være inntil vi fikk brakt biter av eksemplarene til museumssjekk på Tøyen. Vi måtte leite i utenlandsherbariet før vi fant ut av det. Triumferende og glad kunne vår venn Reidar legge på bordet et

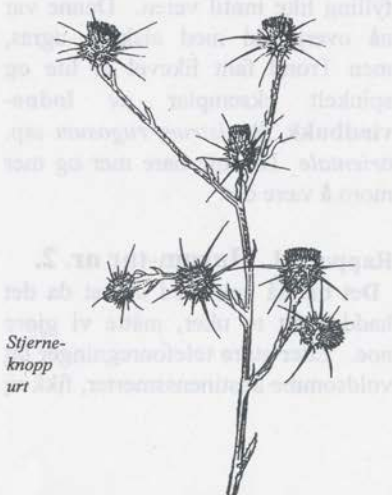
svenskefunn: *Chenopodium pumilio*! Ny art for Norge!

I tillegg brakte forfatteren uforvarende med seg et lite eksemplar av en melde som virkelig viste seg å være en **eikemelde**, *Chenopodium botrys*. Tiden med pleie i Porsgrunn ga et eksemplar som klart harmonerer med Jorunns ovennevnte flora. Et særmerkt kjennetegn var de sterkt rød fiolette undersidene på bladene. Dessuten var den også litt uller på bladene. (Den har i bakkant også fått sin konfirmasjon på Tøyen og er velvilligst skjenket samlingene. Den er funnet bare tre ganger før i Norge.)

Var det så alt?

Ja, nesten! Vi fant etterhvert et praktfullt eksemplar av det vi altså trodde var maltaknoppurt, men som viste seg å være **stjerneknoppurt**, *Centaurea solstitialis*. Den har nydelige gule blomster med lange skarpe pigger på korgdekkbladene. Dessuten har stengelen vingekanter.

Men så var det vel slutt?

Stjerneknoppurt

Å, nei da! Vi fant saker vi ennå ikke har klart å sette inn i riktig familie en gang. Men det kommer an på om undertegnede får en passe avtale med et drivhus. Et par eksemplarer har vist tegn til å ville tilhøre slekta *Artemisia*, men det får utstå til en annen gang.

Det bør også nevnes at det ble funnet noen rariteter i form av de klart vestlige artene **heifrytle**, *Luzula multiflora* ssp. *congesta*, og **kystmaure**, *Galium saxatile*.

Dessuten ble vi vist to bjørnebærarter, **lodnebjørnebær**, *Rubus septentrionalis*, og *Rubus danicus*, den første svært sjelden med bare to tidligere kjente funn i Norge, den andre ny for norsk flora.

Flisefylling like ved.

Etter de glade sjokkskadene med alt det nye av planter på den store fyllinga, sveipet vi ned mot fabrikkanlegga like nedenfor i håp om i det minste å se gjennom gjerdet om det kunne være noe der dette året. Men nei, det ble med en liten vandring over en gammel flisefylling like inntil veien. Denne var nå overgrodd med alskens ugras, men Trond fant likevel et lite og spinkelt eksemplar av **lodnevindbukk**, *Rapistrum rugosum* ssp. *orientale*. Det ble bare mer og mer moro å være der.

Rapport II. Hurum-tur nr. 2.

Det ble så galt med oss at da det hadde gått to uker, måtte vi gjøre noe. Etter store telefonregninger og voldsomme abstinensmerter, fikk vi

utferdstrangen over oss igjen. Trond måtte dessverre melde avbud på tross av lovende utsikter til å se noe aldeles uforståelig nytt for Norge, - en *Cyperus* art som ennå ikke var kommet helt i blomst.

Men han fikk en god innbytter i Olaf S., og sammen med undertegnede og Kjell, gikk ferden over Hof og Sande.

Vi hadde avtalt å møtes så tidlig som mulig ved Tofte fabrikker for å bli fulgt inn på et avsperra område. De andre, Jorunn, Finn W., Tore Berg og Kjell Magne Olsen, hadde ankommet lenge før vi nådde fram. Vi fikk følge av vaktmannskaper inn og traff de andre. Her ble hele følget overlatt til seg selv og skjebnen i form av mengder uvanlige arter.

Først møtte våre venner oss med en erteblomst som vakte stor diskusjon. *Galega officinalis* påsto Tore hardnakket. Undertegnede som har sett arten i store mengder i Baltikum, nekta plent å gå med på slikt tøv. Her var det noe helt annet og ubestemmelig nytt. Overbevisning ble forfatteren ikke før han fikk se eksemplarer i utenlandsherbariet innunder jul. Meget motstrebende måtte det medgis at eksemplarene fra Hurum tilhørte et formkompleks av *Galega* som finnes i Middelhavsregionen. Formen er imidlertid svært så ulik den østlige.

Gamle kjente fra sist

Vi fant igjen vår «diesel»-*Chenopodium*, og ellers gikk det på gras og ugras i alle fasonger. **Heksehirs**a, *P. capillare*, ble funnet

i yppig blomstring. Flotte eksemplarer av en *Bromus*-art måtte være en *B. willdenowii*, **byfaks**.

Vi fant også to gamle kjente arter av *Lotus*, **Strandtiriltunge**, *L. glaber* og *L. corniculatus* var. *sativus*.

Av annet gras som ble sett her var et lite ynkelig eksemplar av noe som i ettertid er bestemt til en slekt som på norsk må kunne kalles **eremittrapp**, *Eremopoa* på fagspråket, og bermudagrass, *Conydon dactylon*. Vi trodde først vi hadde funnet den sistnevnte i blomstring, men så viste det seg at den var infiltrert fullstendig med **blodhirse**, *Digitaria sanguinalis*. Eremittrappen har ikke fått noe artsnavn ennå. En bit er overlatt i Reidars varetekt. Han vil ved leilighet se gjennom utenlandsherbariets mange *Poa*-arter. Er den belagt på Tøyen, ligger den trolig på *Poa*, - helt feilaktig. (Ny art for Norge.)

- og totalt ukjente ting.

Så sto vi der plutselig igjen med noe vi ikke klarte å finne ut av. Det var en krypende sak med finna blad, lik en eller annen ubestemmelig erteblomst. Men siden blomstene manglet, var vi like langt. Forfatterens tanker gikk til en merkelig plante han hadde sett i Italia langt tilbake i tida: *Tribulus terrestris*. Biter er reddet fra frostskafer og lagt inn på drivhuspleie på Tøyen, slik at det burde være håp om å få stadfestet hva det er siden.

Vi besøkte flisefyllinga ved Sagene også denne gangen, og vi fikk ta i øyesyn den før omtalte *Cyperus*-

arten. Vi kom ikke særlig langt med bestemmelsen, men festet oss mer ved at den sto som nærmeste nabo til det største eksemplaret av **tistelkrokfrø** vi fant sist. Litt ergerlig, men det var godt å ha en unnskyldning for å komme tilbake. Denne merkelige fremtoningen har fått et foreløpig navn av Tore: *Cyperus eragrostis*. Ny for Norge!

Dessuten fant vi flere eksemplarer av **fjærsøtvier**, *Solanum sisymbriifolium*. Av annet nytt her fra forrige gang var et lite eksemplar av **ballasthunderot**, *Ballota nigra* ssp. *foetida*. Den ble bestemt på sine fint eggforma begerfliker med lange broddspisser, og bestemmelsen er tiltrådt av Reidar på Tøyen.

Helt på tampen må det nevnes at vi også ble vist en merkelig kvekeart som av Tore Berg siden er bestemt til *Elytrigia elongata*. Dette er også en ny art i Norge.

Vi har sikkert glømt å nevne noe, men ett er i alle fall sikkert: Hurum er virkelig verdt et besøk. Forfatteren har notert seg rundt 15 nye arter herfra, arter han aldri har trodd han skulle få se. Flere av dem har vi ikke engang funnet familienavn på, langt mindre slektsnavn.

- og alle var enige om at det hadde vært en fin tur.

Dessuten: takk til Reidar-Elven.

Illustrasjonene

Roger har tegnet adventivsøtvier og tistelkrokfrø. De øvrige er fra:

Polunin, O. et al. 1978. *Middelhavsflora*. Oslo.

TYSBAST, *Daphne mezereum*

Av Thor A. Wiersdalen

Tidlig på våren, mens snøflekkeene ennå ligger på marken, begynner det å krible hos en amatørbotaniker. Den lange vinteren er forbi, og lengselen og forventningene til våren har for lengst kommet. De første turene på barmark - nesten da - begynner.

På mine vandringer på Eidangerhalvøya tidlig på våren, oppsøker jeg flere steder der jeg kan finne de første vårblomstene. Disse er slett ikke hestehov eller blåveis, men en liten busk med lysende røde blomster. Har de kommet, er våren virkelig i anmarsj. De bærer varsel om en ny grotid med lys, varme, sol og grønne lunder. Det er en fin opplevelse å møte denne lille busken med blomster på bar kvist en tidlig vårdag.

Buskens høyde er mellom 30 og 150 cm, og den har gråbrune, opprette kvister med få greiner. Den blomstrer fra mars til mai. Blomstene har ikke kronblader, men fire rødfiolette begerblader med åtte støvbærere i to kranser. De er velluktende og kommer, som sagt, på bar kvist - ennå mens det kan være frost. De sitter en til tre sammen over fjorårets blomsterarr. Bladene er fra fem til tolv cm lange, tynne, uten behåring og på undersiden er de blågrønne. De vokser som en dusk i kvisttoppene. Bladene nederst på greinene faller tidlig av.

Fruktene, omkring én centimeter i

diameter, er først grønne, men blir senere røde og myke. De er bærlygnende og svært giftige. Spises de, oppstår en brennende tørrhet i munn og hals. Fuglene tåler giften og er med på spredningen. Folk sa før i tiden at seks tysbastbær kunne drepe en ulv. For øvrig er hele planten giftig.

Voksestedene til tysbast (biotopene) er mange. Først og fremst finner vi busken på kalkrike områder og på frisk, næringsrik og steinete moldjord. Vi finner den i lunder, skogbryn, ved elvekanter, i kløfter og sørvendte hellinger, og spesielt i buskskiktet til edel-lauvskogen. Den er egentlig ikke vanlig i Norge, men vi finner den spesielt på Østlandet, noen steder på Vestlandet og fra Sør-Trøndelag til Sørfold i Nordland. Den norske høyde-rekorden er 1250 m.o.h., men i Alpene er den funnet opp til 2000 meters høyde. Planten finnes i nesten hele Europa. Noen steder i Sverige er den fredet.

(forts. på side 32)

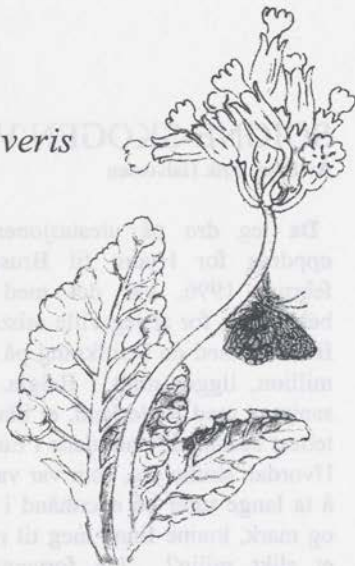

MARIANØKLEBLOM, *Primula veris*

Tekst og teikning av Sigrd Nordskog¹

Det var ein gong at jomfru Maria miste nøkleknippet sitt frå himmelen og ned på jorda. Ho vart svært lei seg, for ho tenkte at mellom alle buskane og lyngen der nede blir det umogleg å finne dei att. Men sjå: der voks det opp ei vakker plante med små gule blomar, og blomane minte om nøklar. Jomfru Maria skjønna straks at det var staden der nøkleknippet låg, og ho sende ein liten engel som henta det til henne. Seinare har planta heitt Maria-nøkleblom. Blomen kan faktisk minne litt om ein gamaldags type nøklar brukt til boltelåsar, og namnet himelsnykel er kjent frå norske dialektar.

Marianøkleblom er ei av dei tidlegaste vårplantene. Derav det latinske namnet *Primula veris*, den første om våren. Så snart snøen har gått, kan ein finne rosettane med dei små blada liggande i rullar, ferdige til å brette seg ut. Blomane, som har ein herleg søt ange, er plassert i skjerm på toppen av ein naken stengel. Kvar enkelt blom er berre ca. 1 cm brei, med fem kronflikar som er gule med ein raud eller oransje flekk innerst. I følgje folketrua hadde desse «solprikkaner» ei magisk foryngande kraft. Det vart laga salvar som visstnok tok vekk rynker og tilførde huda ny ungdom. I England blir det framleis laga nøkleblomvin som ikkje berre

Marianøkleblom er vertsplante for perlemorfivrelden

smakar godt, men som òg er bra for nervene. I Fyresdal skal dei ha brukt rota mot blødningar. Sikkert er det at rota inneheld stoff som er slimløysande og framleis blir brukt mot forkjølelse og bronkitt. Rota vart òg brukt i brennevin, fordi det gav ein god smak og ein vakker farge.

Marianøkleblom er yndlingsblomen til alvane. I «Ein midtsommarnattsdraum» møter vi ein alv i skogen som fortel at han er i teneste hjå alvedronning Titania:

«Hos vår dronning er eg dreng
doggar hennar danse-eng.
Der held nøkleblomar vakt
kring vår dronning. I si drakt,
gul, med prikkar av rubin
står dei tett i tett og skin
ei perle i øyra får dei av meg
for eg samlar doggdråpar på min
veg.»

(forts. på side 33)

¹Artikkelen er ein av fleire som Sigrd skreiv for *Vest-Telemark Blad* tidlegare på 90-talet.

SOIGNE-SKOGEN VED BRUSSEL.

Av Bjørn Erik Halvorsen

Da jeg dro på utestasjoningsoppdrag for Hydro til Brussel i februar 1996, var det med stor bekymring for at jeg ville mistrives. Brussel, med en befolkning på ca. 1 million, ligger midt i Belgia, som sammen med Nederland, er blant de tettest befolkede områdene i Europa. Hvordan skulle jeg, som var vant til å ta lange turer på egenhånd i skog og mark, kunne finne meg til rette i et slikt miljø? Jeg forventet at oppholdet ville bli kort, og bandt meg i utgangspunktet bare for et opphold på fire måneder.

Det var med en helt annen innstilling til Brussel og Belgia jeg flyttet tilbake til Norge i august 1998, etter halvannet år. Oppholdet hadde vært interessant og lærerikt, og framfor alt hadde tiden forløpt utrolig fort. Dette skyldes ikke minst Soigne-skogen og de mange besøkene som jeg hadde tatt i dette spesielle skogsområdet nær Brussel, primært for trim og avkopling. Men det var nesten alltid med en eller flere floraer i sekken.

Man forventer ikke å finne store grøntområder når man drar til en storby som Brussel. Men det utrolige var at i Brussel fikk jeg aldri noen følelse av at jeg befant meg i en storby. Selv om byen brer seg over en stor flate, er det få steder med høyhusbebyggelse, og de mange parkene og de allé-kransede avenyene gir et luftig inntrykk.

Fra Soigne-skogen

Men nå til Soigne-skogen. Dette er et skogsområde sydøst for Brussel som strekker seg fra Tervuren i nordøst til Waterloo (uttales med a-lyd og lang o-lyd bakerst, ikke slik som ABBA synger) i syd, noe som tilsvarer en avstand på ca. 17 km i luftlinje. Men før jeg går inn på en mer detaljert beskrivelse, må jeg ta med en liten orientering om språkhistorien til området og hvordan jeg skriver stedsnavnene i denne artikkelen.

Det sies at Belgia er et land uten noe eget folk som kan kalles belgiere. I nord, ut mot kysten og i retning Nederland, bor flandere med nederlandsk avstamning og språk. I syd, inn mot åsene i Ardennene og i retning Frankrike, bor vallonere med fransk avstamning og språk. Brussel-regionen ligger som et kompromiss midt imellom og er tospråklig. Den nordøstre delen av skogen ligger i det flamske fylket Vlaams Brabant, og de offisielle stedsnavnene her er av nederlandsk

opprinnelse. Den sentrale delen av skogen tilhører Brussel-regionen og alle stedsangivelser har her et offisielt fransk navn og et offisielt nederlandsk navn, og de kan ofte være svært forskjellige. Den sydlige delen av skogen ligger i det vallonske fylket Brabant Wallon, og de offisielle navnene her har fransk opprinnelse.

Selv om både fransk og nederlandsk er obligatorisk i alle belgiske skoler, nøyer ofte vallonere seg med å lære seg fransk. Flandere derimot, er svært språkmektige og behersker ofte fransk, engelsk og tysk i tillegg til nederlandsk. Da Napoleon tapte ved Waterloo, skulle man forvente at Brussel blei liggende trygt inne i det nederlandske området. Men, i tiden etterpå har grensen for det fransk-språklige gradvis forskjøvet seg nordover, og Brussel-regionen har etter hvert fått fransk som det mest brukte språk. Flandere som bor lengst syd i sitt område er derfor blitt stadig mer bekymret for sin identitet. I disse områdene står man i fare for å bli upopulær hvis man forsøker å snakke fransk. Engelsk er en tryggere tilnærming når man ønsker kontakt med noen. I mitt referat bruker jeg de stedsnavnene som vanligvis benyttes i det norsk-språklige miljøet i Brussel. For stedsnavn i Brussel-regionen vil jeg prøve å oppgi både nederlandsk og fransk navn henholdsvis med N: og F: foran navnet. F.eks. kunne jeg finne på å betegne navnet på skogen med Soigne-skogen (N: Zoniën-woud, F: La Forêt de Soignes).

Hvert fylke har sitt eget regelverk for hvordan skogen skal forvaltes. F.eks. er det ikke påkrevet å ha hunden i band i den delen av skogen som tilhører Brussel-regionen, mens i den flamske og vallonske delen av skogen er dette påbudt. Men nettopp regelverket for hundehold er nå i støpeskjeen, for sist vinter (vinteren 1997) herjet to rømte rottweilere i skogen. Folk ble advart mot å gå i skogen i denne perioden, da de opptrådte svært truende. Etter en ukes jakt greide man omsider å få skutt dem. I mellomtiden hadde de tatt livet av i underkant av 30 dådyr og rådyr. Blant øvrige dyrearter som finnes i skogen kan nevnes hare, rev, grevling og ekorn.

Så til det historiske. Geologisk er området dekket av store mengder løsmasser fra istida. Det finnes ikke noe sted i skogen hvor den underliggende fjellgrunnen kommer til syne. Disse løsmassene er svært finkornete og bærer mange steder preg av leire, noe som tyder på at de er fraktet langt, sannsynligvis helt fra Skandinavia. I disse løsmassene har vannet gravd seg ned. Derfor må skogen betegnes som kupert med relativt tørre åsrygger og en rekke fuktige bekkedalere på kryss og tvers. I noen av bekkedalene finnes små oppdemte dammer, som ofte er gjengrodd av alger.

På Karl den Stores tid (742 - 814) regner man med at hele området mellom Leuven og Halle var dekket av skog. Dette tilsvarer i luftlinje en distanse på 30 km. Fra å være et skogsområde som herskerne benyttet

til jakt og fritid, ble trærne i århundrene som fulgte i større og større grad hugget ned for økonomiske formål. En betydelig trekull-produksjon pågikk. Ellers ble skogen en viktig ressurs for vedsanking for den voksende befolkningen i Brussel-området på slutten av middelalderen.

I den perioden som Nederlandene ble styrt av østerrikerne (på 1500-tallet) ble det satt i gang en storstilt nyplanting av bøk i skogen, noe som bidro til at den fram til våre dager har vært en tilnærmet ren bøkeskog. På denne tiden ble det også anlagt snorrette kjøreveier inn gjennom skogen, for at kvinnene skulle kunne bli fraktet inn for å overvære jakten. Disse veiene ble kalt «drev», og hver av dem fikk eget navn. Disse drevene ligger der fortsatt, og på noen av dem ser man den opprinnelige broleggingen.

Ved innledningen til det 19. århundre hadde skogen fortsatt en størrelse på 11.000 ha. Jeg benytter betegnelsen hektar (ha), fordi dette er den flate-betegnelsen som er mest benyttet i mine skriftlige kilder. Et hektar = 10.000 m² eller 0,01 km². Men, tilbake til begynnelsen av 1800-tallet. På denne tiden begynte de som forvaltet skogen å selge den bit for bit til jordbruksformål. Men, heldigvis, begynte naturverntankegangen allerede å få fotfeste, og skogen i sin nåværende størrelse regnes som reddet for fremtiden. Den består fortsatt av 4.300 ha, noe som må sies å være en betydelig størrelse for et slikt urbant område

(4.300 ha tilsvarer ca. 28% av Porsgrunn kommunes flateinnhold).

I løpet av siste hundreår har størrelsen på Brussel økt betraktelig. Jordbrukssonen som lå mellom skogen og byen er nå i stor grad bebygget. Nordvestgrensen til skogen ligger i dag helt opptil boligområdene omkring Brussel sentrum.

Nå må det sies at selv om skogen er varig vernet, er den en av de viktigste rekreasjons- og fritidsområdene for Brussel-befolkningen. I kanten av skogen finnes f.eks. tre veddeløpsbaner og en golfbane, og alle veier og stier er regulert for ulik type ferdsel. I de mest benyttede delene av skogen finnes egne traséer for gående, syklist, mopedister og ryttere. Disse ligger ofte side om side. I den delen som tilhører Brussel-regionen er dette godt merket med skilt. I den flamske og vallonske delen av skogen er ikke merkingen fullt så god. Men her er også ferdselen betydelig mindre, og man kan vandre lange strekninger uten å møte et menneske.

Grenlendere har alle et forhold til E18 gjennom Eidangerhalvøya. E19 passerer Brussel i nord-sydlig retning. Dette er en 6-felts motorvei som deler skogen i to. Ut av Brussel i syd-østlig retning går en annen motorvei (E411) som passerer gjennom den nordlige delen av skogen. Dessuten går jernbanelinja fra Brussel i retning Namur og Luxemburg gjennom skogen. Når man legger opp til en skogtur må man legge inn en plan for kryssing av disse ferdselsårene. For langs

dem, med ca. en til to kilometers mellomrom, er det laget underganger, og i noen få tilfeller broer, beregnet på dem som ferdes i skogen.

Hvis man tenker seg at man befinner seg på en av stiene i den sentrale delen av skogen, da er man kanskje ikke lenger enn ca. 7 km i luftlinje fra Grand-Place i Brussel sentrum, men likevel midt i en svalende bøkeskog. Her vil det ved (nesten) hvert kryss finnes et skilt som angir navnene på de kryssende stiene eller drevene på nederlandsk og fransk (på samme måte som alle øvrige gater og veier i Brussel-regionen har to sett navn). F.eks. kan det stå «*Meibloemen-voetpad*» og «*Sentier des Muguets*».

På skiltet vil det også være angitt hva slags trafikk som er tillatt på stien eller drevet ved symboler eller tekst. F.eks. kan det stå: «*Voetgangers alléen*» og «*Pietons seulement*» for å markere at veien bare er beregnet for gående. Men likevel må en være forberedt på at off-road syklistar farer i stor fart langs disse stiene også. Akkurat som i Grenland bryr de seg i liten grad om skilt og kjøreregler. Ellers bør man i minst mulig grad trække ut i vegetasjonen. Det henstilles sterkt til at

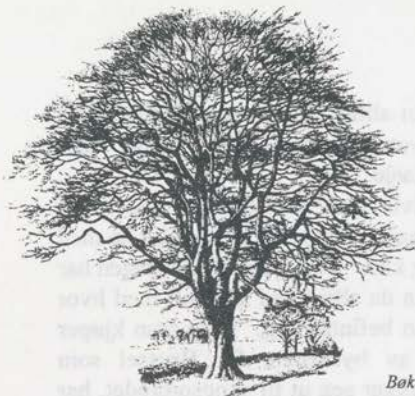
man alltid følger stier og drev for å bevare skogen best mulig mot slitasje.

Hvis man ønsker å ta seg inn i skogen på egenhånd bør man ha med seg kart. Ved hjelp av skiltingen har man da alltid god kontroll med hvor man befinner seg. Hvis man kjøper et av bykartene for Brussel som strekker seg ut til skogsområdet, har man tilstrekkelig hjelpemiddel, for her er alle navn på de viktigste stier og drev angitt både på nederlandsk og på fransk. På mine vandringer i skogen traff jeg ofte folk som spurte om veien, og det er mange beretninger om joggere som har rotet seg fullstendig bort.

Nå over til forvaltningen av skogen. Den flamske delen utgjør 55%. Brussel-regionen styrer over 38%, mens den vallonske delen i syd består av 7% eller 275 ha. I en artikkel i Brussel-avisa *Le Soir* for 13. Oktober 1996 forteller Damien Bauwens (han har tittel «l'attaché-chef de cantonnement du ministère de la Région wallonne») om forvaltningen av den vallonske delen av skogen. Jeg bruker dette som eksempel, for tilsvarende forvaltningsfilosofi gjelder også for resten av området.

I dag består de 275 ha av: bøkeskog med alder 150 - 185 år (58 ha), bøkeskog med alder 110 - 145 år (137 ha), nyplantet nåleskog (20 ha), blandingsskog av bok, *Fagus sylvatica*, og furu, *Pinus sylvestris*, (30 ha) og diverse løvskog dominert av eik, *Quercus* sp. og ask, *Fraxinus excelsior* (10 ha). Skogen er altså

gradvis i ferd med å bli omvandlet fra å være en ren bøkeskog til å bli en blandingskog. Videre framover ønsker man først å fornye områdene med den eldste bøkeskogen og over tid få andelen av bøk ned i mellom 30% og 40%. Ideelt har man som mål å fornye mellom 3 og 4 ha pr. år. Man ønsker etter hvert å finne en balanse mellom selvfornyende skog og planmessig nyplanting.

Det å vandre i en gammel bøkeskog gir en egen sinnsstemning. Jeg har gode minner fra turer om vinteren med snødekket mark, om våren med sola blinkende ned på små, lysegrønne, nyutsprungne blad, på varme sommerdager når skogbunnen er skyggelagt av tett løvverk og om høsten med fine gulrøde farger. Det er vemodig å tenke på at denne skogen skal hugges først, og jeg håper at Brussel-beboerne gir beskjed, slik at i hvertfall noe av denne gamle skogen får bli stående.

Ellers finnes det også en og annen gammel eik rundt om i skogen, men disse er så få og spredte at de til og med står avmerket med egen prikk på bykartet, ved siden av betegnelsen «*Beau Chêne / Schone*

Eik». Men det er betydelige nyplantinger av eikeskog på gang. Jeg gikk mange steder gjennom hogstflater med nyplantet eik, der de var satt ned på snorrette rader, på samme måte som vi finner nyplantet gran på hogstflater her i Norge.

Langt syd i skogen mellom Groenendaal og Waterloo finnes et lite arboretum. Jeg besøkte det kun en gang. Det ligger midt i bøkeskogen uten noen form for gjerde eller annen markering omkring. Det inneholdt en rekke ulike tresorter, hovedsakelig nåletrær, men jeg fant ingen navneskilt som fortalte hvilke arter de var. Dessuten sto de så tett at det var vanskelig å få inntrykk av hvert enkelt tre.

Et annet arboretum, som etter hvert ble mitt favoritt-turområde, ligger ved Tervuren lengst nordøst i skogen. Første gang jeg gikk dit, kom jeg vandrende vestfra langs veier i bunnen av bekkedalene i bøkeskogen. Gradvis endret skogen karakter, og jeg kom inn i en blandingskog, dels av løvtrær og dels av nåletrær. Det var få av dem som jeg greide å identifisere.

Etter å ha passert en liten asfaltert bilvei gjennom skogen, kom jeg til et skilt som fortalte at jeg beveget meg inn i arboretet der all vegetasjon var fredet. Arboretet inneholder hele 460 ulike tresorter, der hver tresort er samlet i bestander av samme art. Men likevel er dette ingen park, slik som på Tøyen i Oslo. Hele arboretet er laget som en skog der bakkevegetasjonen får mer eller mindre fritt spillerom. Bunnen

av dalene, der det var kjøreveier eller stier ellers i bøkeskogen, består her av grasplener som klippes regelmessig. Det er på disse plenene man beveger seg gjennom arboretet.

Hvis man fortsetter videre gjennom arboretet (en distanse på ca. 3 km) i nordøstlig retning, kommer man til Tervuren-parken. Dette er en stor park (234 ha) som er laget med parken i Versailles ved Paris som for-bilde: symmetrisk utgravde dammer og gangveier som er planlagt med linjal. Lengst nord i parken ligger Det Afrikanske Muséet (N: Koninklijk Museum voor Midden Afrika), som absolutt er verdt et besøk.

Arboretet, parken og muséet er kong Leopold II's verk. Etter at han arvet tronen i 1865, utnyttet han i stor grad rollen som hersker av en ung nasjon (Belgia ble egen stat i 1830). Han styrte mer eller mindre besittelsen Kongo på egenhånd og fikk fraktet hjem utrolige skatter og rikdommer fra Sentral-Afrika. Deler av dette er nå samlet i Det Afrikanske Muséet. Han fraktet også hjem mengder av planter, trær og busker, ikke bare fra Kongo, men etter hvert fra store deler av verden. Derfor måtte han anlegge et arboret der han kunne plante trærne. Han valgte det nordøstre hjørnet av Soigne-skogen, som også går under betegnelsen *Kapucijnen-bos*. Arboretet ble organisert med europeiske arter lengst nord («den gamle verden») og trær fra fjerne himmelstrøk i sentrum og langs sydkanten («den nye verden»).

Arboretet dekker mer eller mindre et område på 1 x 3 km (310 ha), og inneholder som nevnt hele 460 ulike tresorter fra hele verden.

Kong Leopold II's gigantomani ga seg også utslag i Laken-området, ca. 3 km nord for Brussel sentrum. Her bygde han et overdådig slott med en gigantisk slottspark omkring. Dels i parken og dels i de kongelige veksthusene som hører til, plantet han øvrige blomsterplanter og vekster som han hadde brakt med seg hjem til Belgia. De kongelige veksthusene er hvert år åpne for publikum to uker i månedsskiftet april-mai. Men, dessverre, kolliderte tidspunktet med vår tradisjonelle Kretatur. Disse veksthusene har jeg fortsatt til gode å oppleve.

For dem som er interessert i trær, kan man få kart over arboretet med artsangivelser på Det Afrikanske Muséet. Dessverre dekker ikke de vanlige Brussel-kartene så langt øst som til arboretet og Tervuren-parken. Men hvis man kjøper kartboken *de rouck Bruxelles jumbo plan*, vil også disse delene av skogen være inkludert.

Da jeg kom til Brussel, oppsøkte jeg flere fransk-språklige bokhandlere i håp om å finne en god flora for Belgia. Det jeg fant var et 20-talls ulike bøker om hagevekster og potteplanter og et par tynne, overfladiske floraer for ville planter. En flora for mine formål fant jeg først når jeg besøkte en nederlandsk-språklig bokhandel nede ved Munteatret. Heimans, Heinsius en Thijsse: *Geillustreerde Flora van*

Nederland, België en Luxemburg er i tykkelse og oppbygning svært lik Lid's flora. Selv om jeg aldri har deltatt på noe kurs i nederlandsk, greide jeg med noe bakgrunn i tysk å tyde ca. 80% av teksten. Nederlandsk og norsk har mange felles elementer.

Foruten denne nederlandske floraen disponerte jeg *Store illustrerte flora for Norge og Nord-Europa* og Mossbergs *Nordiska floran*. Disse hadde jeg bragt med meg fra Norge. Når jeg la ut på turer i Soigne-skogen, hadde jeg som regel med meg en eller flere av disse i sekken i tillegg til fotoutstyr. Dette som en slags innledning til omtalen av bakkevegetasjonen.

Sand/leire-grunnen i Soigne-skogen er ikke spesielt kalkrik. Med bøkeskogens tette løvverk som tak blir nødvendigvis resultatet en artsfattig og redusert bakkevegetasjon. I håp om å hjelpe bakkevegetasjonen til å bli mer artsrik var det på enkelte steder gjerdet inn lokaliteter for å beskytte dem mot ferdsel. Jeg passerte ofte et av disse områdene som var gjerdet inn ved Tre Kilder (N: Drie Borren, F: Trois Fontaines). Et annet inngjerdet område som jeg ofte passerte var et sumpområde innenfor den øverste oppdemmete fiske-dammen ved Røde Kloster (N: Rood Klooster, F: Rouge Cloître). Begge områdene ligger i Brussel-regionen. Riktignok var bakke-vegetasjonen tettere innenfor gjerdet. Men jeg var aldri i stand til å identifisere arter på innsiden av gjerdene som ikke

grodde i mengder også på utsiden. Selvfølgelig må det innrømmes at det var begrenset hvor mye av det inngjerdede feltet som kunne beskues fra utsiden, så det kan ha vært spesielle ting som jeg ikke fikk øye på.

En helt annen frodighet oppsto på hogstflatene og i de lysåpne feltene i bekkedalene. Her var det ofte spennende botanikk. Men noe som skuffet i Soigne-skogen var vårfloraen. Blomstrende bakker slik som vi kjenner fra f.eks. Jomfruland opplevde jeg aldri. Da måtte jeg besøke andre lokaliteter.

En av disse lokalitetene var en liten bøkeskog på ca. 1 km i omkrets vest for Nivelles (ca. 30 km syd for Brussel). Denne skogen blir kalt «den gule skogen» fordi bakken i mars er dekket av en småvokst utgave av **påskelilje**, *Narcissus pseudonarcissus* ssp. *pseudonarcissus*. Den påskeliljen vi kjøper i butikken her hjemme er samme art, men den har underartnavnet *major*. Denne skogen er blitt en turistattraksjon på våren. Men den lille påskelilja finnes også i mange andre skoger i Belgia, f.eks. så jeg den syd i Ardennene på en dagstur til kalkstensgrottene ved Han sur Lesse.

En annen spesiell opplevelse var Halle-skogen mellom Halle og Waterloo i månedsskiftet april-mai. Desverre kolliderte dette både i 1996 og i 1997 med vår faste tur til Kreta, så jeg fikk bare oppleve blomstringen i en tidlig fase. Det jeg snakker om, er det som går under

Klokke-
blå-
stjerne

betegnelsen «den blå skogen» på grunn av en stor bestand av **klokkeblåstjerne**, *Hyacinthoides non-scripta*. Dette er også en turistattraksjon på våren.

Men nå tilbake til Soigne-skogen og botanikken der. Noen fullverdig artsoversikt er ikke dette ment å være. Jeg konsentrerer meg om arter som var typiske for skogen og arter som jeg satte så mye pris på at jeg tok bilde av dem.

Først vil jeg nevne en av de tidlige vårartene som er hyppig langs veikantene i skogen. **Hvitpestrot**, *Petasites albus*, er vanlig i Belgia, og jeg kom over et stort felt av den langs motorveien nord for Tre Kilder. En annen veikant som jeg la spesielt merke til var en skråning full av **kjempespringfrø**, *Impatiens glandulifera* i Groenendaal.

Inne i de skyggefulle partiene av bøkeskogen var artsammensetningen sparsom. På de tørre høydedragene var **springfrø**, *Impatiens noli-tangere*, vanlig, særlig omkring foten av bøketrærne. Ellers vokste det mye **brennesle**, *Urtica dioica* og **einstape**, *Pteridium aquilinum*. En bjørnebær-art, *Rubus* sp. var også svært allminnelig, men jeg prøvde aldri å identifisere den. Ellers fant jeg både **skogkarse**, *Cardamine flexuosa*, og **skogveronika**, *Vero-*

-nica montana. En annen overraskelse var en stor forekomst av **tusenstråle**, *Telekia speciosa*, langs Tumuli-veien (N: Tumuliweg, F: Chemin des Tumuli) rett syd for Boitsfort.

På noe mer fuktige skråninger dukket store mengde **klengemaure**, *Galium aparine*, opp. En annen art som jeg ikke greide å identifisere til å begynne med, fordi blomsten forvirret meg til å tro at den lå i nærheten av blåfjærslekta, *Polygala*, vokste over hele skogen. Til slutt fant jeg ut at det var **stortrollurt**, *Circaea lutetiana*. Ellers fant jeg mange forekomster av **skyggeborre**, *Arctium nemorosum*. I noe mer lysåpne bekkedalene kom jeg over flere lokaliteter av **skogfredløs**, *Lysimachia nemorum*.

I de lysåpne bekkedalene ble floraen rikere. **Kåltistel**, *Cirsium oleraceum*, finnes over hele skogen. Ellers fant jeg mange forekomster av nærmere to meter høye **grisne-svineblom**, *Senecio nemorensis* ssp. *fuchsii*. I kanten av de oppdemmede dammene dukket nye arter opp. Ved en av jorddemningene ved Røde Kloster fant jeg en stor forekomst av **stormjølke**, *Epilobium hirsutum*, og i vannkanten like bortenfor en brunrotart som jeg bestemte til å være **vassbrunrot**, *Scrophularia auriculata*. Ved en liten dam i

Pipekjørvel

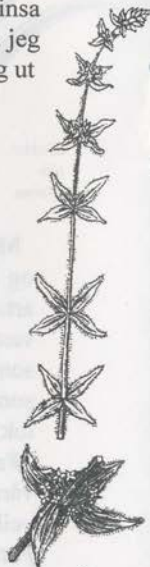
reptans, fant jeg flere steder langs de lysåpne flatene, men de største forekomstene var likevel på grasbakkene i arboretet ved Tervuren. De nyplanta feltene ble fort fargerike. Enkelte steder var de fulle av **engsoleie**, *Ranunculus acris*. En annen gang fant jeg et plantefelt nær Jesus-Eik (N: Jesus-Eik, F: Notre-Dame-au-Bois) fullt av blomstrende **hjortetrøst**, *Eupatorium cannabinum*. Hogstflatene ved Groenendaal var også en opplevelse. Mange steder var det vide tepper av **firtann**, *Teucrium scorodonia*. Jeg kom også over en forekomst av **skjermgyllen**, *Centaureum erythraea*, og noen av de høyeste **breiflangrene**, *Epipactis helleborine*, som jeg har sett i mitt liv langs Lange-Hale drevet (N: Lange Staart dreef, F: Drève de la Longue Queue).

På en tur hadde jeg ikke tatt med noen floraer, kun kameraet med normal linse over skuldra. Da finner jeg en plante jeg aldri har sett før i kanten av et plantefelt med lønnetrær ved Lille Meise-drev (N:

Mezendreefken, F: Petite Drève des Mésanges) nær Jesus-Eik. Det var en maure med fire blader i kransen og lysegule blomster. Jeg tok et så godt bilde som mulig med den linsa som jeg hadde på apparatet. Da jeg kom tilbake til leiligheten fant jeg ut at jeg hadde sett **korsmaure**, *Cruciata laevipes*. Helgen to uker senere tok jeg en ny tur forbi dette stedet for å få et bedre bilde av planta. Da hadde de som forvaltet skogen brukt kantklipper langs dette drevet, så flere bilder av korsmaure fikk jeg aldri tatt.

Ellers finnes det noen gamle murer i den vallonske delen av skogen. Jeg har fotografert både **murburkne**, *Asplenium ruta-muraria*, og **murtorske-munn**, *Cymbalaria muralis*, på disse stedene.

Til slutt noen tips om hvordan man kommer seg til Soigne-skogen hvis man en gang er heldig og får besøke Brussel. Hvis man disponerer bil, er det bare å kjøre til skogen, for det finnes en rekke parkeringsmuligheter i kanten av den. Med bil er det også enkelt å komme fram til arboretet ved Tervuren. Kjør til Tervuren, følg en smal enveiskjørt vei i retning Jesus-Eik. Ca. 300 m etter at du har kommet inn i Soigne-skogen, passerer veien en parkeringsplass som ligger i kanten av arboretet. Jesus-Eik er for øvrig en attraksjon i seg selv, et lite tettsted med en lang gate full av restauranter av en rekke forskjellige typer. En

Korsmaure

utmerket stopp for en lunch eller middag.

Alternativt benytt métro, trikk og buss. Ta métro til stasjon Montgomery, for så å fortsette på trikk 44. Denne følger nordkanten av Soigne-skogen fram til Det Afrikanske Muséet i Tervuren. En annen mulighet er å bruke métro til stasjon Rode-beek, for så å fortsette på buss 42 til endestasjonen ved Wiener. Herfra er det bare et par hundre meter fram til kanten av skogen. Men husk endelig å ta med et kart. God tur og lykke til...

Illustrasjonene

Fotoet på første side og kartet til høyre er fra Bjørn Erik.

Tegningen av skiltet er laget av Charlotte etter et dias.

Perkins, B. 1991. *Trees*. London. (bøk)

Garcke, A. 1895. *Illustrierte Flora von Deutschland*. Berlin. (klokkeblåstjerne, tusenstråle, pipekjørvel, korsmaure)

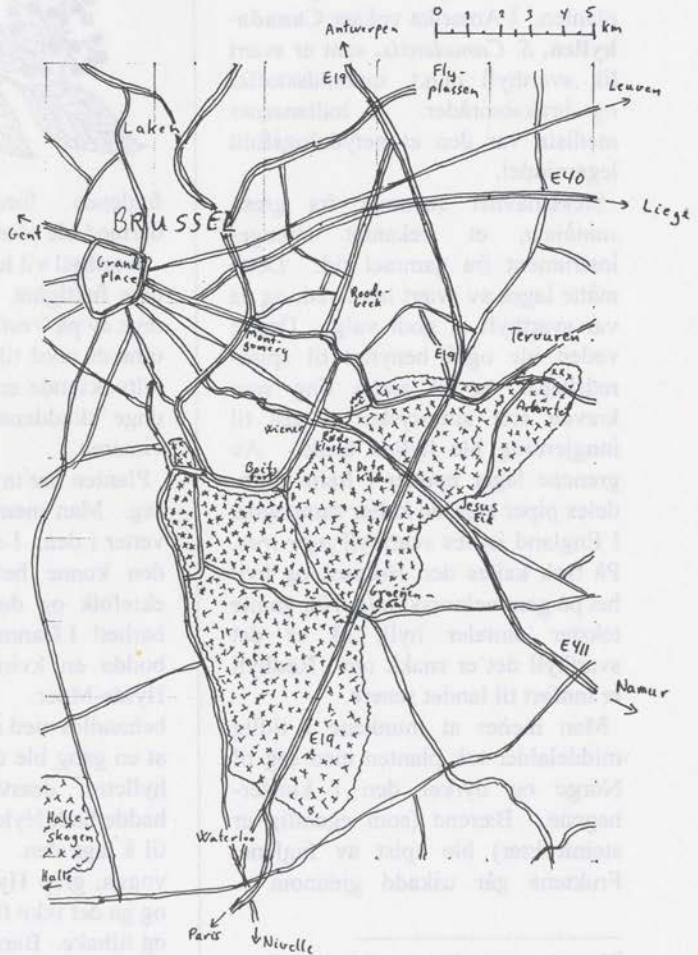
Kilder

Baedeker: *Bruxelles, un guide et une carte*. EAN-kode 9-782012-422131.

Froman, Ingmarie. *Brussel, Europas hovedstad*.

Le guide du ROUTARD, Belgique. 1998/98. EAN-kode 9-782012-425569.

Heimans, Heinsius & Thijsse. *Geillustreerde flora van Nederland, België en Luxembourg*. 23. utg.

SVARTHYLL

Av Birgit Lien

Svarthyll,* *Sambucus nigra*, er en stor busk som også kan få en trekantig form og bli syv til åtte meter høy. Opprinnelig hører den ikke hjemme i vår flora, men i Sør-Europa er den vanlig. England har en sterk tradisjon omkring denne planten. I Amerika vokser **Canada-hyllen**, *S. Canadensis*, som er svært lik svarthyll m.h.t. innholdsstoffer og bruksområder. I indianernes medisin var den et betydningsfullt legemiddel.

Slektsnavnet stammer fra gresk *sambuca*, et trekantet strengeinstrument fra gammel tid. Dette måtte lages av svært hard ved, og da var svarthyll et godt valg! Denne veden ble også benyttet til spiseredskaper og til andre ting som krevde stor slitestyrke. Også til inngjerding ble hyllen brukt. Av grenene lager bønder i Italia fremdeles piper som de kaller *sampogna*. I England kalles svarthyll *pipe tree*. På tysk kalles den *Holund*, og hyll het på gammelnorsk *holl*. Når gamle tekster omtaler hyll, så er det svarthyll det er snakk om. Rødhyll er innført til landet senere.

Man mener at munkene i tidlig middelalder tok planten med seg til Norge og dyrket den i klosterhagene. Bærene (som egentlig er steinfrukter) ble spist av fuglene. Fruktene går uskadd gjennom

fuglenes fordøyelsessystem, og dermed ble planten spredd.

Svarthyll vil ha litt fet, rik jord med mye fuktighet. Og fuktighet er det mye av på Vestlandet. Arten er mest utbredt nord til Molde. Den finnes viltvoksende enkelte steder, men de unge skuddene kan fryse ned om vinteren.

Planten har mye folketro knyttet til seg. Man mente at det bodde gode vetter i den. I eldre Edda står det at den kunne bevare freden mellom ektefolk og dermed hindre ufruktbarhet! I Danmark mente man at det bodde en kvinnelig vette i den - Hylde-Moer. Men vettene måtte behandles med respekt. Det fortelles at en gang ble det laget en vogge av hylletre, dessverre uten at man hadde bedt Hylde-Moer om tillatelse til å lage den. Når barnet ble lagt i vogga, grep Hylde-Moer det i bena og ga det ikke fred - slengte det fram og tilbake. Barnet ble tatt opp og da først stod vogga stille.

*Illustrasjonen er fra: Nicholson, B.E. 1970 *The Oxford book of wild flowers*.

Det sies at Judas Iscariot hengte seg selv i et slikt tre. Derfor ble død og sorg knyttet til svarthyll. Men planten beskyttet dyr. Det ble laget små kors av grenene som ble satt opp på veggen i fjøs og låve. I England ble grenene også brukt ved begravelser. De skulle beskytte den døde.

Svarthyll ble mye benyttet til medisinske formål. I Norge stod blomstene (*flos sambuci*) i den norske farmakopé, og drogen ble først fjernet i 1960-årene.

Planten inneholder farlige alkaloider, bl.a. coniin, som også finnes i **giftkjeks**, *Conium maculatum*. Et derivat av coniin, aconitin, finnes også i **tyrihjelm**, *Aconitum septentrionale*, som på grunn av sin frastøtende virkning på insekter blir kalt lusegrass på folkemunnet i Norge.

Svarthyll inneholder også flavonglykosider, vitamin C, B-kompleks og mineraler (særlig jod). Den virker avførende, urindrivende og febernedsettende. Hippocrates brukte den også til gynekologiske formål.

Blomsten har en sterk, spesiell duft. Uttrekk av den ble brukt som omslag ved hevelser og på sår. Et uttrekk (dekott) av både blomstene og bladene ble dynket på små skjøre nyplantede vekster for å hindre larver og andre skadedyr i å ødelegge plantene. Man gned også huden til dyra inn med dette for å holde borte plagsomme insekter.

I det skotske høylandet brukte man

planten til farging - både barken, roten, bladene og fruktene.

Bærene av svarthyll gir en utmerket vin. Så god ble den at den i England i eldre tider ble brukt til å «piffe» opp billig portvin. I forrige århundre trodde man lenge at portvin hjalp mot reumatisme. Ved nærmere undersøkelse viste det seg at det bare var denne billige, oppblandede vinen som var virksom! Uttrekk av blomstene og bærene har også vært brukt mot forkjølelser. For ikke så lenge siden skrev en israelsk kvinne en doktoravhandling om svarthyll. Hun kunne påvise at den hadde en positiv virkning ved luftveis-infeksjoner.

De grønne skuddene og særlig de grønne umodne bærene inneholder blåsyre (cyankalium). Ved modning avspaltes blåsyren. Bærene, som er grønne som kart, blir purpurblå når de er modne og er da uten blåsyre i kjøttet. Det er de modne bærene - tørka eller friske - som brukes ved vinlaging. Man kan derfor trygt drikke hyllebærvin!

Kilder

- Chevallier, A. 1996. *The encyclopedia of medicinal plants*. London.
- Foster, S. & Duke, J.A. 1990. *Eastern / central medicinal plants*. Boston.
- Grieve, M. 1931 (gjenoptrykk 1996). *A modern herbal*. New York.
- Høeg, O.A. 1975. *Planter og tradisjon*. Oslo
- Thuesen N.P. 1997. «Svarthyll kan hjelpe». *Bedre helse*. Nr. 8, s. 16.
- Våre medisinske planter*. 1984. O.A. Høeg, hovedkonsulent. Oslo.

ENDA MER OM KRATTSOLEIE, *Ranunculus polyanthemos*, I SKIEN.

Av Jan Erik Eriksen¹

Det dukker stadig opp nye lokaliteter for **krattsoleie**, *Ranunculus polyanthemos*, i Telemark. De fleste funna gjort de siste åra er fra Skien. Halvorsen (1997) nevner ett nyfunn (3), men noe upresist nevner han bare én tidligere, ulokalisert angivelse fra Skien, gjort av M. N. Blytt. Så sent som i siste nummer av 1996-utgaven av *Listera* nevnes to sikre funn (1, 2) fra kommunen. Vi får her gjøre opp en kort status. Fram til og med sommeren 1997 er krattsoleie kjent fra følgende plasser i Skien:

1. Frogner, (sør for Børsesjø) NL_{WGS84} 357 639. Leg.: Halvor B. Gjærum. 15/6-1938. Herb. O.
2. Sør for Gjerpen kirke, ned mot gangveg. NL_{ED50} 247 653. 12/7-1995. Leg.: Jan Erik Eriksen. Herb. O.
3. Hoppestad, på tørreng langs Hoppestadelvens østside og like nord for Hoppestadbroen og jernbaneundergangen. Forholdsvis rikelig, men engen er gjengroende. 13/7-1996. Leg.: Tore Berg, Ivar Holtan og Kjell Thowsen. Herb. O.
4. På vestsida av veien mellom gårdene Sem og Lund. Flere steder over en strekning på omlag 500 meter. NL_{WGS84} 343-346,

670-675. 20/6-1997. Leg.: Jan Erik Eriksen. Herb O.

Krattsoleie er mest knytta til tørrenger, skogkanter, o.l., óg beitemark (ved Lund). Arten har en markert søraustlig utbredelse i Norge (Fægri & Danielsen 1996), og dersom vi trekker fra funn fra Kristiansand (Vest-Agder) og Stavanger (Rogaland), jf. Lid & Lid (1994), utgjør Telemarkslokalitetene sørvestgrensa i Norge. I Skien er det verdt å merke seg at alle funna av krattsoleie er gjort i områder med kambrosilurisk kalkstein/-skifer (Dons & Jorde 1978). Arten ser bl.a. ut til å mangle helt på de noe mindre næringsrike basalt-områdene lengre aust, dvs. austsida av Gjerpensdalen.

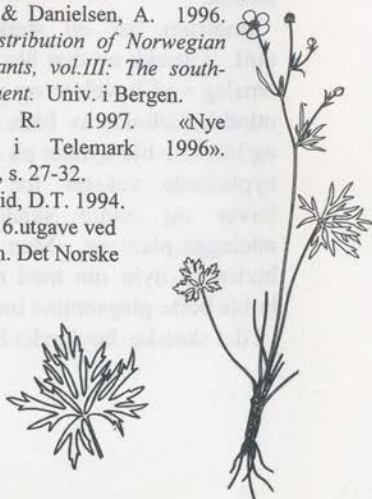
Litteratur

Dons, J.A. & Jorde, K. 1978. *Geologisk kart over Norge, berggrunnskart Skien, 1:250.000*. Norges geologiske undersøkelse.

Fægri, K. & Danielsen, A. 1996. *Maps of distribution of Norwegian vascular plants, vol.III: The south-eastern element*. Univ. i Bergen.

Halvorsen, R. 1997. «Nye plantefunn i Telemark 1996». *Listera* 12:1, s. 27-32.

Lid, J. & Lid, D.T. 1994. *Norsk flora*. 6. utgave ved Reidar Elven. Det Norske Samlaget.

¹ Botanisk hage og museum, Oslo

NYFUNN:

NYE PLANTEFUNN I TELEMAR 1997.

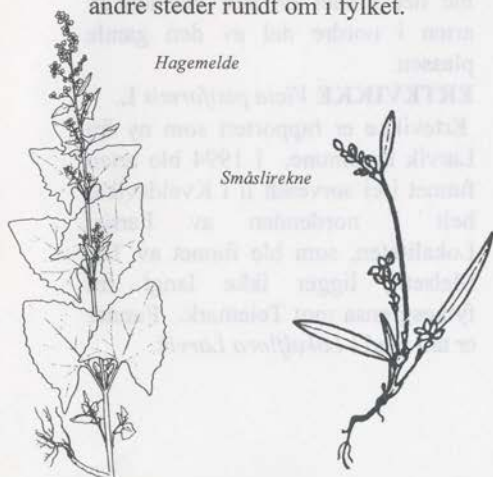
Av Roger Halvorsen.

I 1997 ble det gjort en rekke nye plantefunn i Telemark. De fleste av disse funna er av arter som inngår i *Floraatlas for Telemark*, men noen få er også av arter som er direkte oppsiktsvekkende.

SMÅSLIREKNE *Persicaria minor* (Hudson) Opiz (syn: *Polygonum minus* Hudson).

Arten ble funnet sommeren 1997 på en holme i Gorningen i Siljan av Roger Halvorsen. Her vokste den flere steder i smådammer på svaberga, på sand og grusbunn i vannkanten og litt ute i vannet. Den er tidligere funnet i samme vassdraget idet Finn Wischmann har samlet den i Øvrebøtjern i 1952.

Det foreligger svært få funn av småslirekne fra Telemark. I *Floraatlas for Telemark* er det tatt med bare tre funn, samt at det også er notert et fra Torpevann i Brunlanes. Arten er trolig oversett, og det er sannsynlig at den finnes andre steder rundt om i fylket.

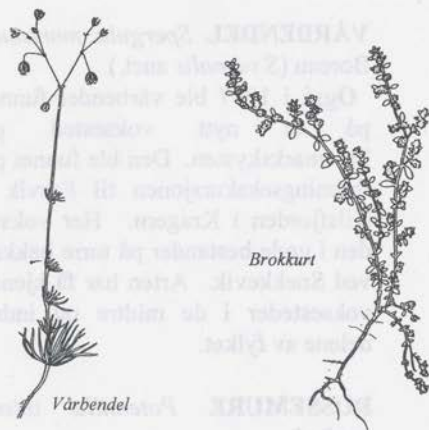

Hagemelde

Småslirekne

HAGEMELDE *Atriplex hortensis* L. ssp. *hortensis*

Hagemelde, den røde formen, ble funnet sist sommer på Bakken i Skien av Kjell Thowsen. Her sto det mange eksemplarer i noen hauger med fyllmasse som var plassert like inntil Bakkestranda. I haugene var det tydelige spor etter ballast med store mengder av flint, og det ble også funnet en del eksemplarer av brokkurt i disse haugene, noe som enda mer styrker mulighetene for at arten er kommet med gammel ballastjord flyttet hit fra steder som ligger nærmere havnebassenget i Skien.

Brokkurt

Vårbendel

Den storvokste *Atriplex*-arten synes ifølge Lid ikke å være kjent fra fylket tidligere. Den er kjent fra Larvik i nabofylket, men i Telemark er den ikke samlet før.

BROKKURT *Herniaria glabra* L.

I Norge er brokkurt ei plante som i de fleste sammenhenger ser ut til å ha kommet hit med ballast. Den ble høsten 1997 funnet i noen hauger med leirjord på Bakken i Skien av Kjell Thowsen. På området der den vokste, var det plassert en hel del fyllmasse, og noen av haugene besto av jordmasser som inneholdt store mengder av flintstein, noe som taler for at det dreier seg om gammel skipsballast. Denne ballasten må være tatt i land et annet sted og fraktet til Bakken som jo ligger et stykke fra sjøen.

Brokkurt er fra før kjent tre steder i Kragerø kommune: Kalstad kirkegård, Hestøya i Kalstadkilen og på Langøy. Arten er dessuten funnet en rekke steder i Larvik kommune de siste åra.

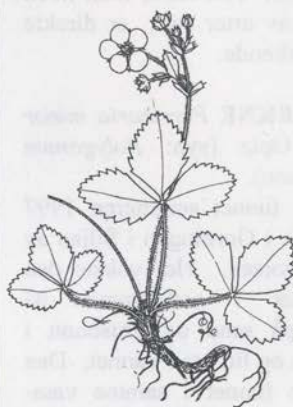
VÅRBENDEL *Spergula morisonii* Boreau (*S. vernalis* auct.)

Også i 1997 ble vårbendel funnet på et nytt voksested på Telemarkskysten. Den ble funnet på foreningsekskursjonen til Frøvik i Kilsfjorden i Kragerø. Her vokste den i gode bestander på tørre bakker ved Snekkevik. Arten har få kjente voksesteder i de midtre og indre delene av fylket.

RUSSEMURE *Potentilla intermedia* L.

Russemure er et ugras som ofte dukker opp i veikanter, på brakkmark eller når det foretas gravearbeider. Høsten 1997 fant Kjell Thowsen flere store

eksemplarer av arten i et område med nedrivnings- og saneringsarbeider ved Bruene i Skien. Arten er ikke tatt med i *Floraatlas for Telemark*, men det bør vurderes om den ikke bør tas med siden den synes å være en uvanlig art hos oss.

Moskusjorbær

Russemure

MOSKUSJORBÆR *Fragaria muricata* Miller (syn: *F. moschata* auct, *F. elatior* Ehrh.)

Moskusjorbær er en art som tidligere har vært dyrket og som så er forvillet mange steder. På TBF's tur til Amurdokka ved Åfoss i Skien ble det funnet en stor bestand av arten i nordre del av den gamle plassen.

ERTEVIKKE *Vicia pisiformis* L.

Ertevikke er rapportert som ny fra Larvik kommune. I 1994 ble arten funnet i ei sørvendt li i Kvelsvika, helt i nordenden av Farris. Lokaliteten, som ble funnet av Tor Melseth, ligger ikke langt fra fylkesgrensa mot Telemark. Funnet er tatt med i *Lokalflora Larvik*.

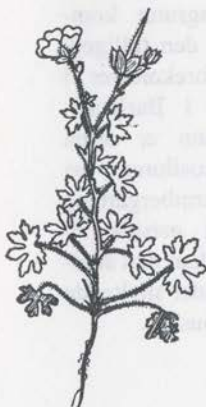

Ertevikke

BRÅTESTORKENEBB *Geranium bohemicum* L.

Bråtestorkenebb ble funnet på foreningens høsttur til Kilebygda 1997. Etter at det offisielle programmet var slutt fortsatte to av medlemmene, Bjørn Erik Halvorsen og Kjell Thowsen, botaniseringen inn langs veien fra Rognsbru mot Vassbotn. Her ble det funnet to eksemplarer av bråtestorkenebb i en veikant. Voksestedet var blottlagt jord, og det var ikke tegn til at det hadde vært brent noe som helst på lokaliteten.

Bråtestorkenebb ble sett for tredje året på rad ved Heståsen, helt sørøst i Skien kommune, og den er også kjent fra Bjørkedalen i Porsgrunn. Ved Heståsen vokser den på blottlagt jord uten påvirkning av ekstrem varme, og lokaliteten i Bjørke-

Bråtestorkenebb

dalen er heller ikke spesielt utsatt for varmepåvirkning utover solinnstråling, selv om denne ligger ganske sørvendt. I alle fall styrker funnet i Kilebygda og ved Heståsen teorien om at bråtestorkenebb ikke er så avhengig av sterk varme for å spire.

HVITROT *Laserpitium latifolium* L.

Også hvitrot er nå funnet utenfor Telemark i det den er samlet av Tore Berg og Tor Melseth i Sandvika like sør for Helgeroa. Funnet ble gjort i 1993 og er tatt med i «Lokalflora Larvik», et prosjekt som startet opp i 1990.

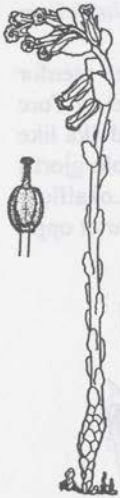

Hvitrot

Det er ikke overraskende at arten er funnet i Helgeroaområdet idet telemarksutbredelsen strekker seg helt ned mot fylkesgrensa med sine sørøstligste forekomster på Håøya.

VANILJEROT *Monotropa hypopitys* L. ssp. *hypopitys*

Vanlig vaniljerot ble funnet av Ellen Knutsen og Roger Halvorsen i skogen like innenfor Oterkil ved Kilevann i Skien. Funnstedet ligger ved traktorveien som går fra Oterkil på nordvestsida av Store Latåsen, og det ble funnet mellom 20 og 30 eksemplarer fordelt på to kloner.

Vaniljerot

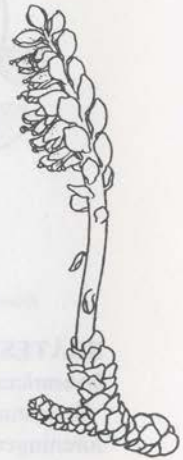
Vanlig vaniljerot er ikke så vanlig som navnet antyder, men arten opptrer spredt over større deler av sørfylket. Den trives best i litt tørrere furuskog. Den nære slektningen, snau vaniljerot, ssp. *hypophega*, finnes på samme type voksested, men er mer avhengig av basisk jordsmonn.

GIFTBÆR *Nicandra physalodes* (L.) Gaertner.

Giftbær er en ettårig hageplante som av og til finnes forvillet. Sommeren 1997 fant Kjell Thowsen en liten koloni av giftbær i en gatekant på Bakken i Skien. Arten hører til søtvierfamilien og kjennes lett igjen på de nikkende, enkeltstående blomstene med de lyseblå, klokkeforma kronene og det oppblåste begeret med karakteristiske brede ribber. Arten er, som så mange av familiens arter, svært giftig.

Giftbær

Skjellrot

SKJELLROT *Lathraea squamaria* L.

Skjellrot dukker opp på stadig nye lokaliteter. Sist vår ble den funnet på TBF's tur til vestsida av Kilsfjorden i Kragerø. Her ble den registrert i gode bestander flere steder i dalsøkket på nordsida av Hestetjernnuten.

Skjellrot er i Telemark bare kjent fra Kragerø og Porsgrunn kommuner. I Kragerø er den tidligere kjent fra noen få forekomster i Grønåsen og et par i Barlandsområdet. I Porsgrunn er arten registrert på kambrosiluren på Eidangerhalvøya, på permbergartene i Bergsbygda og på østsida av Langangsfjorden. Her kan den stedvis opptre i tette bestander snyltende på en rekke treslag og busker.

HVIT GÅSEBLOM *Anthemis arvensis* L.

Hvitgåseblom

I 1997 ble hvit gåseblom funnet på flere lokaliteter på foreningens ekskursjon til Kviteseid på forsommeren, bl.a. ved Roeid på veien inn mot Tveitgrend og ved Åmtveit like vest for Brunkeberg. Arten opptrer gjerne på tørrbakker der vegetasjonen ikke skaper for hard konkurranse eller i nedlagte åkre og på brakkmark.

Hvit gåseblom er en art som ofte er oversett i botanisk sammenheng. Den var mye vanligere før, men antall registrerte funnsteder i floraatlasen er relativt få.

GRØNN BUSTHIRSE *Setaria viridis* (L.) Beauv.

Grønn busthirse ble funnet høsten 1997 på Skiens aktiemølles anlegg ved Bruene i Skien av Roger Halvorsen og Kjell Thowsen.

Arten opptrer gjerne med mange former. Villformene er småvokste, trives på tørrbakke og berghyller og er funnet hist og her på Østlandet. På møller og avfallsplasser opptrer det en mer storvokst type med store topper, og den er ifølge Lids siste utgave ofte feilbestemt til stor busthirse, *S. italica* (L.) Beauv.

SILKEBYGG *Hordeum jubatum* L.

Silkebygg ble høsten 1997 funnet av Roger Halvorsen to steder i området rundt Norsk Hydros anlegg på Herøya i Porsgrunn. Den ble funnet

Grønn busthirse

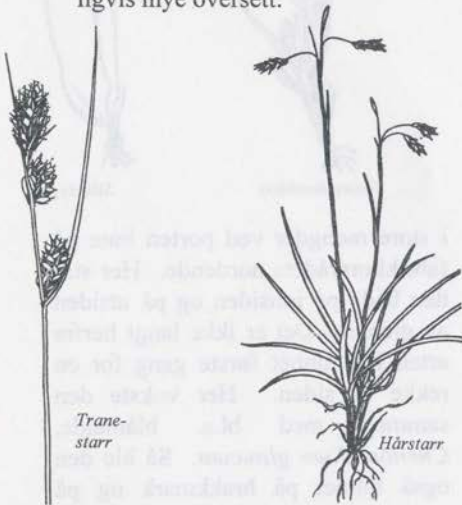
Silkebygg

i store mengder ved porten inne på fabrikkområdets nordende. Her står den både på innsiden og på utsiden av gjerdet. Det er ikke langt herfra arten ble funnet første gang for en rekke år siden. Her vokste den sammen med bl.a. blåmelde, *Chenopodium glaucum*. Så ble den også funnet på brakkmark og på plenkanter langs veien på vestsida av Gunneklevfjorden. På dette stedet er den spredt fra funnstedene lenger nord på Herøya. Arten er trolig innkommet med importert gipsstein eller liknende som er tatt i land på nordre del av fabrikkområdet.

Silkebygg er funnet noen få steder i Telemark tidligere, og i dag er den trolig bare kjent fra Herøya-området.

TRANESTARR *Carex buxbaumii* Wahlenb. ssp. *mutica* (Hartman) Isoviita. (syn. *C. adelostoma* V. Krecz.)

Tranestarr ble funnet i Tinn kommune, flere steder langs veien ca. en kilometer før en kommer inn til Kalhovd turisthytte. Arten ser ut til å være relativt vanlig på litt mer basisk grunn i fjellet og er sannsynligvis mye oversett.

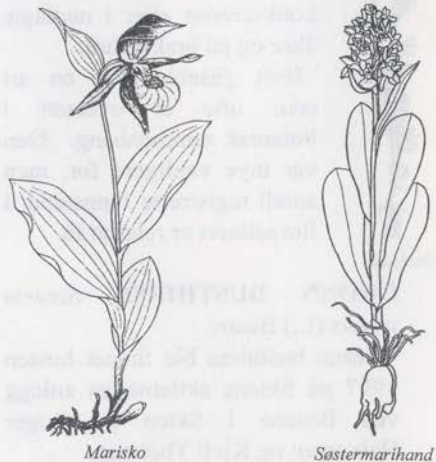

HÅRSTARR *Carex capillaris* L.

Hårstarr ble funnet sammen med tranestarr ikke langt fra Kalhovd turisthytte i Tinn kommune. Arten er funnet en rekke steder i fjellet i Telemark og er relativt vanlig på litt kalkrik grunn. Den er nok oversett en del. Hårstarr går i Telemark helt ned til kysten og har bl.a. en lokalitet i det bratte berget over veien ved Gunneklev i Porsgrunn. Dessuten er den funnet i den bratte vestveggen på Arøya i Brunlanes, Larvik kommune.

MARISKO *Cypripedium calceolus* L.

Marisko ble sommeren 1997 påvist på to nye lokaliteter i Porsgrunn kommune. Jan Erik Tangen har innrapportert et funn et godt stykke nord for de kjente forekomstene rundt Herøya, og Roger Halvorsen ble vist en liten forekomst på Heistad. Det er på begge lokalitetene snakk om nyetableringer av arten.

SØSTERMARIHAND *Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó.

På TBF-turen til Kviteseid i juni ble fylkesblomsten vår funnet på en (forts. på side 32)

Blomst av søstermarihand

SOLROSEFAMILIEN, *Cistaceae*

Av Thor Wiersdalen

Denne familien er ikke representert i Norges flora, men godt i vårt naboland, Sverige. Den består av dvergbusker som liker sol og varme. Begerbladene er femtallige: tre store og to små. Blomstene mangler nektar. De har fem kronblader, mange støvbærere og én griffel. Familien har to slekter i Sverige: *Helianthemum* og *Fumana*.

Vanlig solrose, *Helianthemum nummularium*.

Planten blir omkring 15 cm høy og har en krypende stengel med opprette greiner. Bladenes underside har lange, grå og filtlotne hår. To av begerbladene er smalere enn de andre tre. Kronbladene er knallgule og har ofte en rødgul flekk. Den beste blomstringsmåned er juni, og planten vokser på åpen, tørr og kalkrik jord i tørrbakker, skogbryn og på beitemark. Den finnes flere steder i Sverige, spesielt på Öland og Gotland, men er ganske sjelden.

Mørk solrose, *Helianthemum nummularium*, ssp. *obscurum*.

Denne underarten har en sørlig utbredelse. Bladene har grønn underside, og blomstene er større.

Ölandssolrose, *Helianthemum oelandicum*, var. *oelandicum*.

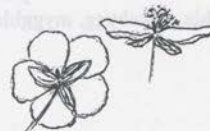
Høyden på planten varierer fra 10-20 cm. Den har omkring én centimeter brede blomster med tilbakebøyde kronblader og blomstrer hovedsakelig i juni. Denne arten er sjelden og har flest forekomster på Öland. Der vokser den på åpne, tørre alvar og grusetete tørrenger, ofte i tuer.

Filtsolrose, *Helianthemum oelandicum*, var. *canescens* (syn.: *H. canum*).

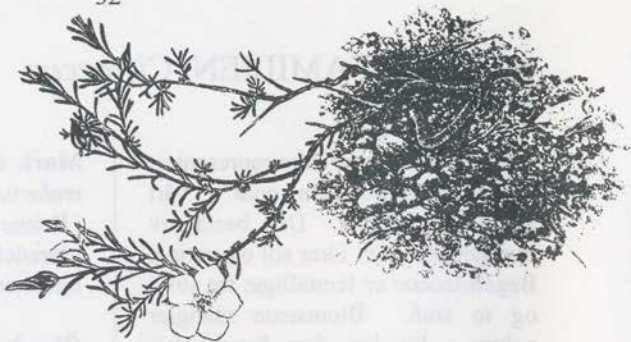
Arten blir 10-20 cm høy og blomstrer fra juni til september. Bladene er grå og filtlotne av mange stjernehår. Den er meget sjelden og finnes på den sørlige delen av Öland, «Stora alvaret».

Blomst av vanlig solrose

Gotlandssolrose, *Fumana procumbens*

Planten er en typisk dvergbusk, omkring 10 cm høy og har en knudret, krypende stengel med opprette skudd. Bladene er grå-grønne, sylforma og barnållignende. På hver grein er det som oftest bare en blomst. De ytre støvbærerne er sterile. Fra juni til september blomstrer planten tidlig om morgenen. Kronbladene faller av etter noen timer. Den vokser på tørt, åpent kalkberg eller flygesand.

Arten finnes på Gotland og meget sjelden på Öland.

* * * * *

Illustrasjonene har vi fra:

Mossberg, B. 1992. *Den nordiska floran*.

Nyfunn 1997 (forts. fra s. 30)

ny lokalitet ved den nedlagte gården Åmtveit i Ordalen. Her ble det på jordene nedenfor bygningene registrert noen titalls eksemplarer.

MYGGBLOM *Hammarbya paludosa* (L.) O. Kuntze.

Olaf og Priscilla fant den på myrturen i august på ei myr ved vegen fra Kilebygda mot Høydalen.

Illustrasjonene

Alle tegninger er fra Lids 5. utg. med unntak av:

Garcke, A. 1895. *Illustrierte Flora von Deutschland*. Berlin. (hvitrot)

Lid, J. 1994. *Norsk flora*. 6. utg. (hagemelde, silkebygg, myggblom)

Tysbast (forts. fra s. 10)

Tysbasten har fått sitt navn etter den greske nymfen, Daphne. Sagnet forteller om hvordan Apollo ble forelsket i den vakre Daphne. Hun var ikke begeistret for ham, men han fulgte etter henne overalt. Til slutt bad hun elveguden om hjelp, og han forvandlet henne til et tre, så Apollo ikke lenger kunne fange henne. Akkurat som Daphne er tysbasten svært pen og må beskyttes for ikke å bli plukket av menneskene. Men den beskytter seg på en annen måte enn Daphne - med sin gift.

Let og oppsøk denne busken. Den er verd et besøk, men du må være tidlig ute om våren.

Tegningen er fra:

Baumgardt, J.P. 1982. *How to identify flowering plant families*. Portland OR

Myggblom

ETTERORD

I år ble det rapportert tidlig om funn av blåveis, hestehov og grønne spirer. Men så kom naturen og narret oss med snø i april, den som egentlig skulle ha kommet i februar.

Men årstiden går sin gang, og nå kan vi vandre ute i skog og mark og glede oss over det vi ser. Når dere har bladet i hende, har TBF's turer allerede kommet i gang. Kom og bli med!

I dette nummeret av *Listera* har vi også fått stiftet nærmere bekjentskap med noen av vårplantene. Thor Wiersdalen har skrevet om tysbast, og Sigrid Nordskog om maria-nøkleblom. Ellers har Birgit Lien tatt for seg en art som gjør mest utav seg sommer og høst, svarthyll, Jan Erik Eriksen har hatt med stoff om krattssoleie, og Roger har fortalte fra trivelige turer til Hurum som resul-

terte i mange interessante funn. Flora utenfor Norges grenser er blitt presentert i form av Thors artikkel om solrosefamilien (Sverige) og Bjørn Erik sin beretning om Soigneskogen i Brussel. Nyfunn for 1997 har også fått plass i bladet.

Vi sier har fått plass, for denne gang oppstod et hyggelig problem - det kom inn så mye stoff at på langt nær alt kunne komme med i denne utgaven. Vi måtte gjøre et utvalg. Flere fine artikler ligger og venter på å bli tatt med i neste *Listera*. Takk til alle skribenter for bidrag til bladets spalter!

Dette at redaksjonen "sitter på" en del stoff må selvfølgelig ikke hindre noen i å skrive nye stykker til bladet. Vi tar mer enn gjerne imot beretninger om plantefunn, turer og ellers alt som har med botanikk å gjøre.

Ha en god sommer!

Fra redaksjonen

Marianøkleblom (forts. fra s.11)

Ein alv kan sova i ein nøkleblom, så store kan dei ikkje vera.....

Marianøkleblom har mange og fagre slektningar. Blant dei er kusymre, hagenøkleblom og mainøkleblom, samt eit stort antal kultiverte prydblantar.

I Telemark er nøkleblomen mest utbreidd i distrikta nær kysten, men er òg å finne i innlandskommunar som Hjartdal, Seljord og Kviteseid. Diverre er dette ein av dei artene som det stadig blir færre av på dei gamle veksestadene.

HVA SKAL TBF FINNE PÅ NESTE ÅR?

TBF har et variert program av turer og møter. Men kanskje kan det bli ennå mer innholdsrikt. Hvis du har forslag til aktiviteter, tema på møter, foredragsholdere, ekskursjonsmål, osv. for året 1999, gi beskjed til styret eller turkomiteén. For å komme med i programmet må de være mottatt innen 15. november.

INNHold

	<u>side</u>
Vi minnes Dagny Tande Lid, av Øyvind Skauli	1
Med fliser og solanaceer rundt ørene, av Roger Halvorsen	3
Tysbast, <i>Daphne mezereum</i> , av Thor Wiersdalen	10
Marianøkleblom, <i>Primula veris</i> , av Sigrid Nordskog	11
Soigne-skogen ved Brussel, av Bjørn Erik Halvorsen	12
Svarthyll, av Birgit Lien	22
Enda mer om krattsolleie, <i>Ranunculus polyanthemos</i> , i Skien, av <i>Jan Erik Eriksen</i>	24
Nye plantefunn i Telemark 1997, av Roger Halvorsen	25
Solrosefamilien, <i>Cistaceae</i> , av Thor Wiersdalen	31
Etterord	33

